

נספח: טקסטים
לשאלון עברית: הבנה, הבעה ולשון
לבתי ספר עצמאיים
על פי תכנית הרפורמה ללמידה משמעותית
75281, קיץ תשע"ז

לפניך שלושה טקסטים.

קרא את שלושת הטקסטים, וענה על השאלות בשאלון המחברת המצורף.

טקסט א

עבודה שבלב

מאת הרב א' שלם

- השאלה היסודית ביותר היא מה תכלית התפילה. ברור שאם נדע זאת ניטיב להבין מדוע קבעו חז"ל את סדרי התפילה כפי שהם מופיעים בסידור שלפנינו, וכיצד יביאו דווקא הם לידי תפילה בהתרוממות הנפש. אין ספק שהתפילה איננה אמירת מילים בעלמא. נהוג לחשוב שהיא נועדה להיות אמצעי לאדם לבקש על עצמו, להסיר צרה מעליו ולבקש מאת ה' למלא את מאווייו. עובדה שאין להכחישה היא שחלק גדול מאוד מן התפילה הוא בקשות בכל תחומי החיים ודברי תודה על אלה שנתמלאו. לפי זה התפילה היא אמצעי להשגת צרכים אלה. אף שיש מן האמת בכך, לא מתקבל על הדעת שזוהי כל האמת. אין די בעובדה זו כדי להסביר את מקומה המרכזי של התפילה ביהדות. הפסוק "והיה אם שמע תשמעו... ולעבדו בכל לבבכם" (דברים, יא, יג) הוא המקור בתורה למצוות התפילה: "איוז היא עבודה שבלב — זו תפילה". מכאן שתמצית עבודת ה' גנוזה בתפילה. וכי ייתכן שבקשותינו לה' לשמור על חיינו ועל רוחותנו הן הדבר העיקרי שבעבודת ה'? וכי זוהי "עבודת הלב" החשובה כל כך? גם תפילותיהם בפועל של גדולי ישראל והמוניו אינן נראות כמאמץ קולקטיבי לשפר את רמת החיים גרידא. רבים מהם התפללו בדבקות נפלאה, אף על פי שצורכי העולם הזה היו רחוקים מהם. מכאן אנו למדים כי אף על פי שתוכן התפילות מקיף את מכלול דאגותיו הארציות של האדם, מונח ביסודה של התפילה עניין עמוק ויסודי הרבה יותר.
- אמנם התפילה היא הדרך לבקש מהבורא שיוציא דיננו לטובה, אבל אין עיקרה להיות אמצעי להסיר צרה, אלא להפך: הצרה היא אמצעי להביאנו להתפלל. האדם נברא עם הרגשה מתמדת של מחסור. שאיפתו הטבעית לשפר את תנאי חייו יוצרת את הדחף לפנות בתפילה אל ה' — וזוהי המטרה. חתירתו הלגיטימית של האדם לרווחה רוחנית וגשמית היא עצתו הנפלאה של הבורא לקרב אליו את בריותיו.
- בתפילה האדם מתמלא הרגשה של אושר ש"קרוב ה' לכל קראיו לכל אשר יקראוהו באמת" (תהלים, קמה, יח). הקרבה אל ה', הדבקות בו, הן בשעת הפלת תחנוניו, הן בברכת ההודאה והשבח, היא-היא המטרה של התפילה. אין אפוא כל סתירה בין ריבוי הבקשות על מחסורו לבין מעלתו המרוממת והנישאה של מעמד התפילה לאלוקים: צורכי הגוף והנפש שלנו והתפילות עליהם הם הסולם לשער השמים. התרוממות הרוח וחווית הקשר בין האדם לבוראו הן הפסגה שנשמת כל אדם בעומקה עורגת אליה. זהו השיא שיכולים אנו לחתור אליו. כל אחד ואחד יכול לפנות אל ה' ישירות בלי שליח ומתווך ולומר: "ברוך אתה ה'..."

* מעובד על פי הרב שלם, א' (תשמ"ח). עבודה שבלב. אל המקורות, חלק שני, עמ' 115-122.

- חכמינו ז"ל, שהדגישו את ההכרח בכוונת הלב, הם־הם שערכו את נוסח התפילה; חז"ל שאמרו "העושה תפילתו קבע אין תפילתו תחנונים" (ברכות, ד, ד) הם שיצקו דפוסים קבועים ואמרו שאין לשנות את נוסח התפילה מ"מטבע שטבעו חכמים". אין ספק אפוא שאין סתירה בין הנוסחאות והזמנים הקבועים לבין תפילה כנה מעומק הלב. אדרבא, מִסְדְּרֵי התפילות סללו את הדרך שבה נגיע לתפילה של התעלות והתרוממות הנפש.
- 30 התפילה לא נועדה רק לשמש ביטוי להתפרצות רגשות בשעת התלהבות. תפקידה העיקרי והמתמיד הוא לקרב את האדם אל אלוהים ולשמר קרבה זו בחייו. לא ייתכן להשיג מטרה זו בלי קביעות. תפילה בזמנה הקבוע מחייבת את האדם להיעצר ממרוצת חיי היום־יום ולצאת מתוך השגרה אל מציאות אחרת. אם יִשְׁנֶה האדם לתפילה את המעמד הראוי לה, היא תהיה לכוח מרענן ומרכזי בחייו: "ותהיה העת ההיא [של התפילה] לב זמנו ופריו, ויהיו שאר עֲתוּתָיו כדרכים המגיעים אל העת ההיא... ויהיה פרי יומו ולילו השלוש עֲתוּת הָהֶם של תפילה... והסדר הזה מהנפש כסדר המזון מהגוף, מתפלל לנפשו וניזון לגופו, וּמִתְמַדֵּת עליו ברכת התפילה עד עת תפילה אחרת, כהתמדת כוח סעודת היום עד שיסעד בלילה" (כוזרי, מאמר ג, סעיף ה).
- 40 נכון שבנוסח הקבוע יש גם דברים רבים שאינם מעניינו של המתפלל בכל שעה, אולם כדאי לשים לב מה הם דברים אלה. אמנם לא תמיד אדם מרגיש שהוא זקוק לתוספת תבונה, אך מה טוב שנוסח התפילה מעמידו במקום הנכון ומחייב אותו לבקש "חננו מֵאַתָּךְ חכמה בינה ודעת". ואילו היינו מחכים שכל יהודי יחוש בצורך שעם ישראל סוף־סוף ייגאל באמת, לא היינו שומעים רבים שהיו חוזרים ומבקשים "וגאלנו גאולה שלמה למען שמך". סביר מאוד להניח שרוב האנשים היו מתפללים על בריאותם ועל פרנסתם, אך כלום היו אומרים זאת בלשון רבים — "רפאנו"? האם היו מסיימים ב"רופא חולי עמו ישראל"? כדאי שכל אדם יתעמק בתפילת שמונה עשרה ויראה כיצד היא מחנכת אותו להתפלל על מה שחשוב באמת, ומרגילה אותו להשתלב בַּכָּל ולא לחשוב רק על עצמו.
- 45 כל מה שכתבנו אינו שולל חלילה את ערכה של התפילה הספונטנית שפורצת מלבו של אדם בעת שגואים רגשותיו. אדרבא, תפילות אלה הן מעולות ויקרות, אולם אלה הן תפילות של שעת רצון בחיי האדם ואין בהן כדי לפרנס את נפשו לאורך כל ימי חייו. הדרך השווה לכל נפש היא דווקא זו שתיקנו חז"ל. גם אם מדי פעם בפעם יתפלל אדם תפילה שאין בה רגשת לב, המאמץ החוזר ונשנה להתפלל בכוונה מוליד שוב ושוב תפילות של אמת. אין ספק שדרך זו אף נותנת רקע פורה לתפילות ספונטניות, פרי רגש הגואה על גדותיו, ומפעם לפעם זוכים לרגע הנכסף, לאותה הארה, לאותה התעלות המתרחשת לפתע תוך כדי תפילה.

טקסט ב

תפילה

מאת הרב יונתן אבר

לא אחת פינו ממלמל תפילה, אנו אומרים את הנוסח, לפעמים אף מבינים את המילים, ולבנו בל עמנו. כולנו מתאמצים להבין את מילות התפילה, אך הבנת המילים בלבד היא החטאת המטרה. עיקר הכוונה בתפילה היא שימת לב שהדברים נאמרים למישהו, והוא מקשיב להם.

כאשר הרמב"ם בהלכות תפילה מגדיר מהי כוונת התפילה אין הוא מזכיר כלל את הבנת המילים אלא אך ורק את העמידה לפני ה': "כיצד היא הכוונה... יראה עצמו כאילו הוא עומד לפני השכינה" (הלכות תפילה, ד, טז). ההגדרה הבסיסית של תפילה היא דיבור אל ה'. מובן שהבנת משמעות המילים היא חלק בלתי נפרד מכוונת התפילה, שהרי אדם המדבר אל מישהו ומקדיש לשיחה את תשומת לבו ודאי מודע לדברים שהוא אומר, אך אין כאן התבוננות במילים בלבד, אלא התרכזות בשיחה המתנהלת עם העומד מולו. על המתפלל לכוון את לבו לשמים, דהיינו להתרכז בידיעה שהוא מדבר אל ה', וה' מקשיב לתפילתו. ככל שהכרה זו תתחזק בלב, הצורך להתאמץ לכוון במילים ילך ויפחת.

בישיבת "כפר חסידים" נכנס אדם לבית המדרש באמצע התפילה והתבונן סביבו, סקר בהשתאות את דמותו של הגאון הצדיק הרב אליהו לופיאן זצ"ל, ויצא. שאלוהו: מה ראית? והשיב: כולם מתפללים, חוץ מזקן אחד בספסל הראשון שמדבר עם מישהו...

* * *

הקב"ה מסתיר את הנהגתו בכסות של סיבות טבעיות: "אתה אל מסתתר" (ישעיה, מה, טו). לעין האדם נראה שהדברים קורים מעצמם בדרך של סיבה ומסובב, אך האמת היא שמאחורי כל מאורע קטן כגדול נמצאת יד ה'. הוא מחיה וממית, מוריש ומעשיר, משפיל גאים ומגביה שפלים. ההסתר, ה"הצגה" של דרך הטבע בכל מאורע, נראה מוצלח כל כך, עד כי האדם עלול לשכוח את ה' ולחשוב שהכול טבעי ומקרי. לשם כך הכניס הקב"ה לסדר העולם את התפילה, שבאמצעותה יזכור האדם בכל ענייניו את האמת: ה' הוא המחולל הכול, הוא עילת העילות וסיבת הסיבות. ממנו יש לבקש הצלחה, ואליה יש לפנות בעת צרה. התפילה היא מערכת של קשר בין האדם לבוראו, והקשר הזה הוא המבטיח שאדם לא ישקע בבוץ של העולם הזה, בוץ של אמונה ביד המקרה ושקחת ה'.

וזו לשון הרמח"ל בעניין זה: "כפי מה שירבה [האדם] להסתבך בענייני העולם, כך מתרחק מן האור העליון ומתחשך יותר. והנה הכין הבורא יתברך שמו תיקון לזה, והוא מה שיקדים האדם ויתקרב ויעמוד לפניו יתברך, וממנו ישאל כל צרכיו ועליו ישליך יתברך... עד שכאשר יימשך אחר כך כשאר דרכי ההשתדלות... לא יקרא שישתבך וישתקע בגופניות וחומריות, כיוון שכבר הקדים ותלה הכול בו יתברך" (רמח"ל דרך ה', חלק ד, פרק ה).

* מעובד על פי הרב אבר, י' (תשע"ג). תפילה.

מדוע תפילתנו חוזרת מדי יום ביומו בנוסח קבוע שבו אותן בקשות? נציג את השאלה בלשונו של המבי"ט: "דבר קשה בעניין התפילה שנראה דבר בלתי הגון ונאה לשאול שאלה (לבקש בקשה) אחת כמה פעמים, כי לפני מלך בשר ודם אם ישאלו ממנו דבר אחד פעמיים או שלוש יחרה לו על השואל... ואנחנו מתפללים לאל בכל יום, ערב ובוקר וצהריים" (המבי"ט, בית אלהים, שער התפילה פ"ב). התפילה היא עבודה רוחנית שנעשית שלוש פעמים ביום – לא פחות. בעבודת התפילה על האדם לעצור את עסקיו, להתנתק משטף החיים, לעצום את עיניו ולהזכיר לעצמו מי בעל הבית. כשהאדם מבקש בכוונה "ברך עלינו ה' אלוהינו את השנה הזאת" הוא משריש בתוכו את האמת של החיים, שכל מזונותיו של אדם קצובים לו מן השמים, וכל מאמציו הם השתדלות בלבד. בוקר, צהריים וערב האדם חוזר על כך שוב ושוב, וכך נקבעת בלבו ההכרה שאין עוד מלבדו. יש אפוא צורך בשלוש תפילות ביום כדי שלא תשתכח האמונה מהלב בהמולת העולם. הנה כי כן מטרת התפילה אינה רק השגת צרכינו אלא חיזוק האמונה בבורא: "מלבד השגת חפצי לבנו, יש לנו זכות בדבר בהתעורר רוחנו... כי הוא האדון הטוב והמיטיב לנו" (ספר החינוך, תל"א).

לאור האמור לעיל נוכל להבין מדוע אנו מתפללים על צרכינו. לכאורה אם מנע אותם ה' מאתנו ודאי הדבר לטובתנו, ועדיף לנו שלא לקבלם. אלא באמת רצון ה' הוא לתת לנו מטובו – אך רק לאחר שנתפלל אליו, כדי שנוכל לזכות לכל טוב בלי להתרחק ממנו, ובלי לשכוח חלילה מהו מקור הטוב. לפי זה יובן גם כיצד אנו מעזים פנינו לחזור שוב ושוב על אותה בקשה, שהרי כל חזרה נוספת היא חיזוק לאמונה שדבר זה שאנו מבקשים עליו הוא ביד ה'.

ייתכן שתעלה בלבנו השאלה אם יש טעם לפגם בנוסח הקבוע של התפילה. לו יכולנו להתפלל בלשונונו, היה נפלא, ומה חבל שאי שם בהיסטוריה תוקן נוסח קבוע לתפילה. אך האמת היא שבזכות אנשי כנסת הגדולה זכינו לנוסח, ובכך לא הפסדנו כלל, אלא אדרבא – הרווחנו רווח גדול⁽¹⁾. בשמים יש כללים מסוימים לקבלת התפילה, ועל כן צריך לדעת כיצד מבקשים בקשות. נשער בנפשנו: אם יש לנו צורך להתרים אדם עשיר לעניין כלשהו, בוודאי נטרח לברר קודם כיצד עלינו לפנות אליו, באילו טעונים כדאי לדבר על לבו וכו'. קל וחומר בבואנו להציג את בקשותינו לפני מלך נורא, ממית ומחיה – לא יהא מן החכמה לדבר ככל העולה על רוחנו בלי לדעת כיצד פונים, במה פותחים ואיך נפרדים. אם כן מה נפלא הדבר שאנשי כנסת הגדולה שמו בפינו את המילים הנכונות ובסדר הראוי, ואף לימדונו לפרטי פרטים מהי ההנהגה הראויה בשעת העמידה לפני ה', החל מיישור הרגליים וכלה בשלוש הפסיעות שבסוף התפילה.

(1) ואמר בעל הביאור הלכה: "והמה נמנו על כל ברכה בתיבותיה ובצירופי אותיותיה בכמה סודות נעלמות ונשגבות, וכשאנו אומרים דברים אלו כלשונם של כנסת הגדולה, אף שאין אנו יודעים לכוון, מכל מקום עלתה לנו תפילתנו כהוגן, כי התיבות בעצמן פועלים קדושתן למעלה" (ביאור הלכה, סימן קא, ס"ד).

טקסט ג

תפילה

מאת הרב חיים פרידלנדר

התפילה היא עבודה שבלב. אם כן, היה מן הראוי שכל אחד יתפלל בשפתו, ויאמר את מה שחש בלבו שחסר לו. תפילה שכזו היא הראויה להיאמר לפני הבורא כי היא באה מעומק הלב.

אולם בתפילה עצמאית קשה לאדם לרכז את המחשבה שלא תסטה מהנושא. אילו היינו צריכים לחשוב בעצמנו על מה להתפלל, היו הרהורינו מתחלפים ועוברים מעניין לעניין. אין למחשבותינו קיום ויציבות לעמוד על נושא אחד במשך זמן, כי המחשבה מטבעה מהירה מאוד, והיא עוברת במהירות הבזק מעניין לעניין על ידי קשר כלשהו, בלי רצון וכוונה מצדנו.

כאשר נשים לב למהלך המחשבה הטבעי שלנו ונעצור את עצמנו לאחר כמה דקות, ואפילו לאחר כמה שניות של הרהורים, נראה שאנו חושבים על דבר אחר לחלוטין ממה שהתחלנו לחשוב. אם נשחזר לעצמנו איך הגענו למחשבה העכשווית נופתע להיווכח שרעיונותינו התהפכו מהר מאוד מהמחשבה הראשונה לשנייה ולשלישית וכך הלאה, והכול בקשר רופף כלשהו בין מחשבה למחשבה, כי המחשבה עפה לנושאים שהדמיון והרצון חפצים בהם, ואינה נשארת בעניין שהשכל רוצה להתבונן בו. על כן תיקנו חז"ל נוסח קבוע לתפילה, ולא השאירו לכל אחד את התפקיד לחשוב מה לומר, כי אז לא היה מרוכז בנושא, ולא היה יכול להתפלל כראוי.